

Carola Azurduy Högström & Magnus Gelang

Gallring av mänskliga kvarlevor

Introduktion

Den 27 april 2018 gav Västarvets politiska styrelse i uppdrag åt förvaltningen att genomföra en gallringsprocess av mänskliga kvarlevor. Gallringen skulle ske i enlighet med ICOM:s etiska regler och Riksantikvarieämbetets skrift God samlingsförvaltning – stöd för museer i gallringsprocessen. Gallringsprocessen omfattar objekt av mänskliga kvarlevor från 1800- och 1900-tal i Västarvets samlingar på Vänersborgs museum/Kulturlagret i Vänersborg och på Göteborgs Naturhistoriska Museum, GNM (Diarienummer VA 2016-01101, datum 2018-04-30).

Vinjetbakgrund: Foster utställda på Medicinsk Museion i Köpenhamn.

I början av 2020 slutfördes formellt gallringsprocessen av mänskliga kvarlevor. Här visas en sammanställning av processen och den information som finns tillgänglig på diarium på Västra Götalandsregionens webbplats, även med materialet satt i ett museihistoriskt sammanhang. Artikelförfattarna gjorde en sammanställning av tillgänglig information om de drygt 113 objekten från samlingarna i magasinerna och utställningen (människokroppen) på GNM.

Gallringsprocessen fick stor medial uppmärksamhet, se referenser.

Materialet

På Göteborgs Naturhistoriska Museum finns runt tio miljoner djur i samlingen. De förvaras som spritpreparat eller torrpreparat i

fem olika magasin, där föremålen hanteras av expertisen hos personalen.

Museet var under ca 30 år en plats för högre undervisning i zoologisk och jämförande anatomi, för det forna högre läroverket i Göteborg innan den zoologiska institutionen på Göteborgs Universitet bildades på 1950-talet. Samlingen av undervisningsmaterial var nödvändig för detta och de mänskliga kvarlevorna fyllde sin plats genom att de var autentiska. Den pedagogiska funktionen av materialet fortsätter på museet ännu idag.

Mänskliga kvarlevor från 1800- och 1900-tal insamlades till museer i enlighet med dåvarande gängse riktlinjer i syfte att bevara och visa kultur- och naturarv. Urvalet skedde på de grunder man på den tiden ansåg vara de bästa och mest relevanta för ändamålet. Redan då var kvarlevorna avpersonifierade.

Ett av de mest uppmärksammade objekten är de siamesiska tvillingarna från 1863. År 2011 beslutades att de siamesiska tvillingarna inte längre skulle vara kvar i museets naturliekabinett i utställningen, utan placeras i ett slutet rum där de enbart visades för intresserade besökare som frågade efter dem. Visning av tvillingarna efterfrågades periodvis dagligen, ibland flera gånger per dag. Detta trots att det inte fanns någon information om sådan visning, utan det gick enbart på hörsägen bland allmänheten. Från och med den 1 juni 2017 blev de dock inte längre tillgängliga för allmänheten eftersom det då beslutades att inte heller den nya placeringen var riktigt ur ett etiskt perspektiv (museets hemsida gnm.se 2020).

Kartläggning av mänskliga kvarlevor i GNMs samlingar gjordes i februari 2018 utifrån museets databas. Totalt 113 registrerade poster var angivna i katalogerna, där 12 av objekten dock saknades eller var bortbytta.

De flesta är från 1800- och 1900-talet. Några av objekten var inskrivna som subfossil.

Detta material har kommit in till museet genom donationer, utbyten, expeditioner eller som inköp. Omkring 90 procent av de mänskliga kvarlevorna var donationer till museet, huvudsakligen från följande:

Donationer från förste stadsläkaren i Göteborg, ordförande i museets direktion, C. F. Ewert, 1863; Riksheraldiker A. W. Stjärnstedt, 1873; Professor Herrlin från Lunds anatomiska institution, 1911; En samling subfossil, fynd från Västergötland från 1948, gåva av tandläkare Einar Magnusson, Falköping (2016-05-11 daterades materialet med kol-14-analys att vara 2004 år gammalt +/- 30 år); från dikesgrävning i Göteborg, 1954 och Slottsskogen, 1963; Donation från Antropologisk laboratorium i Köpenhamn, genom överkirurg J. B. Jörgensen, 1963; Donation från Zoologiska Institutionen i Uppsala, 1961; Dr. H. Fredriksson (genom Dr. Svante Holmdahl) erhållna från Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg, 1947; Doktorinnan Ellen Malmgren, 1968, från Gathenhielmsskolan som tidigare var Majornas kommunala flickskola, 1969; Kriminalpolisen i Malmö 1978.

Ytterligare material kom som utbyte från Staatliches Museum für Naturkunde, Schloss Rosenstein, Stuttgart, Tyskland 1899; British Museum (N.H.) i London, Storbritannien, 1963; Musée de l'Homme i Paris, Frankrike, med fynddatum på materialet 1843, 1847, 1884; Anatomiska inst. Lund, 1926 (genom professor Ivar Broman som tillsammans med Hjalmar Tornblad grundade Tornbladsinstitutet). Bromans samling inkom med annat embryologiskt zoologimaterial, som finns kvar på GNM och legat till grund för bland annat medicinsk och embryologisk forskning.

Materialet kom också från olika expeditioner: Museets konservator Hilmer Skoog deltog i flera expeditioner. Sommaren 1909 följde han med på Otto Nordenskiölds expedition till Grönland för insamling av zoologiskt material åt Göteborgs Naturhistoriska Museum och sedan följde han med på Afrika-expeditionen 1912 till Sydafrika och portugisiska Västafrika, där han bland mycket annat samlade ett mindre antal mänskliga kvarlevor. Materialet hade stort värde för inte bara för de naturhistoriska samlingarna utan även för de kulturhistoriska samlingarna på etnografiska avdelningen i Göteborgs museum, där Erland Nordenskiöld var intendent. Erland Nordenskiöld (son till Adolf Erik Nordenskiöld) bidrog i sin tur med rika och idag unika samlingar från Sydamerika. Erland var känd för sitt arbete och kunskap om ursprungsbe-folkningen och deras kultur i Sydamerika. Han blev bland annat den förste i Sverige att bedriva undervisning med examensrätt i allmän etnografi. Hans samling på GNM var en del av en större samling som återfinns på andra museer i olika delar i världen, vilket gjorde att värdet på materialet i ett kulturellt, historiskt, och vetenskapligt perspektiv blev ännu större.

Tre objekt i samlingen är inköpta. Ett kom från Anatomicum i Uppsala, 1910, det andra från Otto Mattson som var preparator från Anatomiska-histologiska institutionen vid universitet i Lund, 1927, och det sista från Varangerfjorden, Norge 1885.

En del av materialet som saknar insamlingsinformation har trots det ett stort värde för de anatomiska samlingarna, eftersom de ingår i referenssamlingen som den estniska osteologen Johannes Lepiksaar byggde upp på GNM från 1949 till 1972. Lepiksaar var en föregångare inom osteologi och satte en ny

standard inom osteologin, både nationellt och internationellt. Hans arbete med att bygga upp vårt så kallade benlexikon på GNM har i ämnet gjort stort avtryck för eftervärlden. Till detta arbete insamlades och användes material som inte var strikt vetenskapligt med avseende på proveniens (lokal, datum etc), men materialet har dock stort värde för artbestämning och komparativa studier, samt för utställning, annan pedagogisk verksamhet osv. Detta material är en viktig del av referenssamlingen i det så kallade benlexikonet och har där alltid varit placerat med samma typ av ben från olika djurarter. De är ordnade jämte varandra vilket är av avgörande betydelse. På detta sätt underlättas artbestämning av ben avsevärt. Objekten har använts både nationellt och internationellt av arkeologer, poliser, pedagoger med flera. Idag fortsätter användningen av polis, rättsmedicin samt även för idéhistoria. Objekten kan genom sin plats i magasinen visa på undervisningens förutsättningar i ett historiskt perspektiv från Lepiksaars tid till idag.

Processen stegvis

Här fokuserar vi enbart på vad som hänt efter det beslut som togs av Västarvets styrelse 27/4 2018.

Beslut april 2018 och processens första steg

27 april tog Västarvets styrelse ett beslut om att en gallringsprocess av mänskliga kvarlevor skulle genomföras. Bilagor med materialet där objekten var kategoriserade medföljde beslutet. I beslutet står det hur objekten i de olika kategorierna kommer deaccederas (skrivs ut ur samlingarna). Enligt beslutet skulle gallringsprocessen vara slutförd i september och rapporteras i oktober 2018. Intendenterna

på museet (inklusive artikelförfattarna) var inte delaktiga i, och inte heller medvetna om, detta beslut.

Innan beslutet skulle offentliggöras skickades det bland annat till samlingssektionen på GNM, som gick igenom och sammanställde synpunkter vilka förmedlades till områdeschefen 9 maj. De huvudsakliga synpunkterna var kritik mot att berörda inte varit delaktiga, med hänvisning till museilagen, att samtliga objekt enligt bifogad lista skulle deaccederas, samt att processen skulle ske skyndsamt. Efter detta kontaktades en jurist samt en kulturpolitisk expert på SKL (nuvarande SKR) och ett sammanfattande mejl från dessa samtal skickades 21 maj till tf förvaltningschef, områdeschefen m fl. Det viktigaste i detta mejl var:

Beslutet är kanske inte formellt fel, men det strider mot tanken med museilagen.

Museihuvudmannen ska se till att vi (intendenterna på GNM) har inflytande i beslutet, och det har de inte gjort.

Museihuvudmannen borde remitterat beslutet till berörda personer innan det togs, enligt §5 i museilagen, det är huvudmannens ansvar.

25 maj svarade områdeschefen, bland annat med löfte att intendenterna skulle vara inblandade i nästa steg av processen samt att arbetet skulle ske i enlighet med ICOM:s etiska regler. Man hänvisade även till en pågående diskussion med Riksantikvarieämbetet. Efter detta följde en löpande diskussion genom stora delar av processen om tidsbrist.

Offentliggörandet av beslutet följdes av stor medial uppmärksamhet (t ex Littorin 2018; Lindhe 2018; Werner 2018; Jülich 2018). Delar av denna beskrivs eller kommenteras nedan.

Dokumentation och bedömning

Under sommaren 2018 började en översyn av material och all tillgänglig information per objekt sammanställdes från bland annat databaser, kataloger, originaletiketter, äldre fältanteckningar och korrespondens. Enligt beslut av områdeschefen skulle all information om materialet skrivas ut, sorteras i pärmar och levereras till denne i slutet av oktober 2018. Vänersborgs museum skickade all dokumentation från sin samling, av totalt nio objekt, sista veckan i oktober. Mängden material på GNM var avsevärt större, därför gjordes den sista leveransen i maj 2019.

Objekten värderades utifrån kriterier angivna i Västarvets samlingsinriktning, med avseende på förvärvsuppgifter, förvärvshistorik, relevans och vetenskapligt värde samt etiska regler utifrån ICOM:s definitioner. Beslutsunderlagen är kopplade till de kriterier som tagits fram utifrån riksantikvarieämbetets skrift *God samlingsförvaltning – stöd för museer i gallringsprocessen* (från Diarienummer VA 2016-01101, Datum 2019-05-09).

Fotodokumentering av materialet blev inte möjlig att göra på grund av ett beslut som tagits av Västarvets ledning 24 augusti 2018 kring hantering av bilder av mänskliga kvarlevor, då de beslutade att inga foton fick tas av materialet eller bevaras i databasen, bara den skriftliga dokumentationen skulle sparas och diarieföras. Inte heller vävnadsanalys tilläts, trots att det initialt var en förutsättning för bedömning av vissa objekt. Insamlingsdokumentationen är viktig men framför allt är det själva objekten som innehåller ojämförligt mycket mer information, som finns i morfologi, DNA, virus, bakterier, halter av kemiska ämnen som stabila isotoper, med mera.

Materialet flyttas till SVK

Enligt gallringsprocessen skulle alla objekt tillsammans med befintlig dokumentation samlas på ett ställe. Beslut kom i augusti 2018 att 46 objekt i etanol och formalin, plus 40 torra objekt (ben) från magasin och basutställning skulle flyttas till Studio Västsvensk Konservering (SVK) i Gamlestaden, Göteborg. En rad synpunkter från samlingspersonalen sammanställdes och framfördes via mejl 26 september. Bland annat framhölls att:

Materialet redan var samlat på GNM, och att det inte fanns beslut om deaccedering. Flytt av material skulle endast separera objekten från information eftersom en del information bevaras i museets arkiv och originalkataloger. Ett flertal objekt bedömdes sann-

Fig. 1 och 2. Materialet förbereds för transporten från museet till Studio Västsvensk Konservering (SVK). The material is prepared to be transported to Studio Västsvensk Konservering (SVK). Foto: Carola Azurduy Högstrom.

MaSpir	MaSpir	Coll.an	Coll.an	Coll.an	GenKat
431 – 435	1538	2 - 3	4714 - 4715	10530	1963-11306 ?
437 – 444	1542	1045	5019	11162	1964-11573
491	1597	1290	5412	11179 - 11182	2010-22157
527	1608 – 1609	2646 - 2648	6122	11407	2019-23144
537	1871	2720	7381 - 7382	12143	
979 – 987	1890	2831	8498 - 8501	15335	
1131 – 1132	1915	2933	9023 - 9026	15379	
1141	1919 – 1921	3302 - 3306	9051 - 9053	15601	
1156	1924	3406	9096	16765	
1163	2007	3788	10195	Lödöse	
1173	2021 – 2022	3808	10253 - 10254		

Tabell 1. Katalognummer av materialet som ingår i gallringsprocessen av mänskliga kvarlevor. Information om respektive katalognummer finns i diarierna. Accession number of objects included in disposal process.

likt kunna skadas allvarligt, och det var risk för slitage vid flytt. Lokalerna på GNM är skyddsklassade för respektive konserverings-typ, samt hantering och tillgång på erforderliga kemikalier som finns på plats. Utrustning och lokaler/arbetsplatser för provtagning finns på GNM. Stor risk med spridning av skadedjur föreligger vid flytt. Stor tidsåtgång krävs för en flytt, och förstås en lika stor tidsåtgång för återflytt av objekten.

Intendenterna på GNM och Vänersborgs museum föreslog att Vänersborgs nio objekt kunde flyttas till GNM, för att minimera hanteringen av majoriteten av objekten, men förslaget avslogs.

Den 11 mars 2019, transporterades 23 kolli med totalt 86 objekt från GNM till SVK (Fig. 1 och 2). Lite mer än hälften var i etanol, formalin eller blandat etanol/formalin och övrigt var torrmaterial. Även flytten och turerna kring denna fick stor uppmärksamhet i media, mestadels i radio och TV (Palm 2019a). Senare, den 26 juli, skickades allt sub-

fossilt/ärkeologiskt material (17 objekt) som i början av gallringsprocessen enligt beslut inte skulle ingå, men beslutet ändrades. Äldre arkeologiskt material skyddas av Kulturmiljölagen (Diarienummer VA 2016-01101). I tabell 1 redovisas allt flyttat material. Lånekvitto för materialet, signerade av områdeschefen med reservation av ansvarig intendent finns i diariet under VA2016-01101, 2019-03-19. Intendenterna har från GNM:s sida vid ett flertal tillfällen påmint om lånet, och trots löfte om att materialet ska komma tillbaka för slutgiltig dokumentering oavsett vad som beslutas per objekt har detta inte skett.

Beslut per objekt

Under 2019 togs beslut av Västarvets ledning att materialet skulle deaccederas (VA2019-443, 444, 445). Besluten om objekten gjordes av områdeschef, och dessa skulle baseras på det underlag som tagits fram av intendenterna på museet, med översyn av museichef. Intendenterna levererade bedöm-

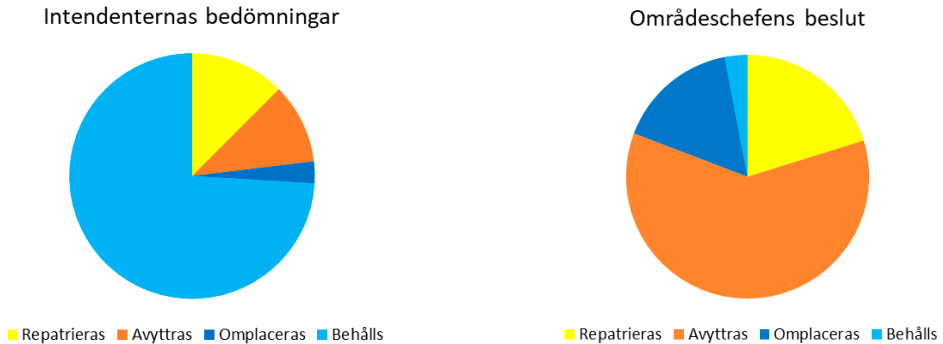

Fig. 3. *Intendenternas bedömningar jämfört med områdeschefens beslut per objekt. Materialet bedömdes och värderades av intendenterna, och omdömdes sedan av områdeschef varpå besluten togs.* Decision per object proposed by curators (intendenter), and decision made by area manager (områdeschef). Yellow: repatriation, orange: deaccessioning, marine blue: moved to other institutions, light blue: remain in the GNM collection.

ningar om materialets värden, men dessa omdömdes av områdeschefen vilket ledde till en stor diskrepans mellan intendenternas och områdeschefens bedömningar, förutom när det gällde objekt som bedömdes lämpliga att repatriera (Fig. 3).

Av totalt 103 samlingsobjekt från GNM, togs beslut om att 96 objekt ska deaccesseras och 4 objekt är fortfarande under process (oktober 2020). Beslutsunderlag för respektive objekt finns i Västarvet diarium: <https://www.vgregion.se/om-vgr/diarium/> under Styrelsen: Västarvet, Mänskliga kvarlevor.

Handlingar i ärendet finns under diarienummer VA 2019-00443 – Gallring av mänskliga kvarlevor i Västarvets samlingar, objekt som bör repatrieras eller återlämnas, VA 2019-00444 – Gallring av mänskliga kvarlevor i Västarvets samlingar, objekt utan kontext och dokumentation samt VA 2019-00445 – Gallring av mänskliga kvarlevor i Västarvets samlingar, objekt som inte omfattas av praxis/riktlinjer gällande förvärv.

Totalt 20 objekt ska enligt beslut repatrieras, 53 objekt begravas; 12 objekt återlämnas eller begravas; 11 objekt återlämnas och 3

objekt beslutats om fortsatt accedering och att de därmed förs tillbaka till GNM (Tabell 2).

Med repatriering åsyftas att kvarlevorna återförs till de länder och folk de kom ifrån ursprungligen och med återlämning att de återgår till tidigare innehavande institutioner innan materialet hamnade på GNM. Med begravning åsyftas bränning i krematorieugn.

Verkställande av beslut

I oktober 2019 beställde Västarvet kremering och spridning i minneslund för 60 objekt av mänskliga kvarlevor av Kyrkogårdsförvaltningen.

Den 30:e augusti 2019 återlämnades till GNM tre objekt kopplade till Johannes Lepiksaars referenssamling i benlexikonet (Coll.an.2720, Coll.an. 3808 och 2019-23144).

Biologiska museet vid Lunds universitet fick överta de sju våtpreparaten från Ivar Broman (Ma.spir. 438-443 och 491). Avtalet finns i Dnr. VA2019-00545, Doc.1 Reg. Dat.2019-10-16.

Begravning			Repatriering	Återlämning	Återlämning eller begravning	Fortsatt accession på GNM
Coll.an	MaSpir	MaSpir	Coll.an	Coll.an	Coll.an	Coll.an
4714	431 - 435	1597	2646- 2648	3	6122	2720
5019	444	1608 - 1609	2831	1045	11179	3808
8498 - 8501	527	1871	2933	1290	Lödose	
9096	537	1890	3302 - 3306	7381 - 7382	11162	GenKat
10195	979 - 987	1915	3406	10530		2019-23144
10253 - 10254	1131 - 1132	1919 - 1921	3788	11180 - 11182	MaSpir	
12143	1141	1924	4715	11407	438 - 443	
15335	1156	2007	9023 - 9026		491	
15379	1163	2021 - 2022	9051 - 9053	GenKat		
15601	1173			1964-11573	GenKat	
	1538	GenKat			2010-22157	
	1542	1963-11306 ?				

Tabell 2. Uppdelning av materialet efter förvaltningsbeslut 2019. Information om respektive katalognummer finns i diarierna. Clarification of decisions per object.

Åtta objekt, som var en donation från Zoologiska institutionen i Uppsala, återlämnade till Evolutionsmuseet, Uppsala universitet. Gen.kat.1964-11439 (Ma.spir. 1131-1132, 1141, 1156, 1163, 1173, 1542, 1538.) Dnr. VA2019-00561 Reg.Dat. 2019-10-08.

Coll.an 5019 övertogs av Historiska museet vid Lunds universitet Dnr. VA2019-00561 placerad i VA2019-00544, Doc.1 Reg.Dat.2019-10-31.

Världskulturmuseet tillfrågades om att ta emot ett 20-tal kranier från skilda delar av världen eftersom de är en statlig myndighet. Dnr. KU2020-01373 Reg.Dat. 2020-05-27.

Denna information finns i Tabell 3.

Utvärdering

Vid två tillfällen under 2019 har processen utvärderats, och en slutgiltig utvärdering av gallringsprocessen av de mänskliga kvarlevorna gjordes 30 januari 2020. Dokumentation från dessa möten finns inte i skrivande stund i diariet.

Externa kontakter och reaktioner från omvärlden

Som nämnts tidigare i texten har en rad externa kontakter rådfrågats och informerats. Vi nämner endast ett axplock av de viktigaste här. Som bakgrund till vår externa kommunikation kan nämnas vissa beslut som tagits

BML	EMU	VKM	HML	GNM
MaSpir	MaSpir	Coll.an	Coll.an	GenKat
438	1131	2646 - 2648	5019	2019-23144
439	1132	2831		Coll.an
440	1141	2933		3808
441	1156	3302 - 3306		2720
442	1163	3406		
443	1173	3788		
491	1538	4715		
	1542	9023 - 9026		
		9051 - 9053		

Tabell 3. Material som är flyttat till andra institutioner 2019 samt det som återgått till GNM. BML = Biologiska museet vid Lunds universitet, EMU = Evolutionsmuseet vid Uppsala Universitet, VKM = Världskulturmuseet, HML = Historiska museet vid Lunds Universitet. Information om respektive katalognummer finns i diarierna. List of objects moved to other museums, and the three objects returned to GNM.

(vad vi kan se ej diarieförda) på möten, där intendenterna ej närvarat men sedan informerats av museichef. Den 24 augusti 2018 togs beslut om fotoförbud av mänskliga kvarlevor, att ta bort befintliga foton i Digitalt museum samt att personalen hänvisades att hålla diskussionerna om processen inom gruppen. Den 8 februari 2019 informerades artikelförfattarna om att det, som dessa uppfattade det, dagen innan tagits beslut om att de involverade inte ska gå ut med information till externa parter angående processen. Den 11 februari togs detta upp med en jurist på SKL som återkom med ett klagörande svar om offentlighetsprincipen. Efter detta informerades artikelförfattarna av Västarvsledningen om att det inte tagits något beslut om att vi inte ska gå ut med information till externa parter.

Löpande genom en stor del av processen har artikelförfattarna haft kontakt med Kulturdepartementet, dels för rådfrågning men

även för att utifrån deras önskemål informera om hur processen fortlöpte. Representanter från Kulturdepartementet deltog även i den workshop som anordnades av Sveriges museer och med Västarvet som värd. Vi har även haft en rad kontakter med jurister, sakkunnig personal på museer runt om i världen med flera.

Under hösten 2018 fick en av artikelförfattarna (MG) frågan via det nordiska nätverket för mänskliga kvarlevor att delta i Riksantikvarieämbetets årliga konferens Samlingsforum 22-23 november, där bland annat hantering av mänskliga kvarlevor skulle diskuteras i samband med framtagande av nationella riktlinjer. Deltagande var godkänt av museichef, men områdeschef beslutade att Västarvet endast skulle representeras av en utvecklare inom förvaltningen för att ge en samlad bild av Västarvets syn på hur vi arbetar med processen. Följande vår bjöds MG in till det ovan nämnda nätverkets möte 10

maj för att tala om museets syn på processen, denna gång med hjälp av ekonomiskt stöd från Uppsala Universitet och godkänt av museichef.

I februari 2019 skickade museets dåvarande naturvårdsintendent en JO-anmälan till justitieombudsmannen mot Västarvets ledning för brott mot museilagen. Även detta ledde till medial uppmärksamhet (e.g. Andersson & Tornbrant 2019; Littorin 2019; Palm 2019b). I mars 2019 meddelades att justitieombudsmannen inte skulle gå vidare med anmälan (Palm 2019c).

Under processen har synpunkter från svenska och utländska forskare kommit in på olika sätt, både som debattartiklar i dagspress, på forum och som skrivelser till förvaltningen. Några artiklar som bör nämnas är Andersson (2019), Cedhagen (2019), Jülich (2019), Nilsen (2019) och Amréus (2020). En debattartikel i GP av Alfsdotter et al. (2019) var skriven som ett öppet brev signerat av 28 forskare, vari stark kritik riktades mot förvaltningsledningens hantering av processen. På denna publicerades ett svar (Schedin & Gustafsson 2019) och en slutreplik (Stutz et al. 2019). På diariet för Västra Götalandsregionen kan man hitta all korrespondens som inkommit till Västarvets ledning från allmänhet, forskare och museiverksamma. Skrivelser har kommit från svenska universitet och museer, samt utländska institutioner som till exempel universitet i Iowa, Sydney, Edinburgh och Otago. (Dnr. VA2019-939, VA2019-937, VA2019-942, VA2020-757 m fl). Ett stort engagemang har visats från många institutioner, bland annat Uppsala Universitet, University of Edinburgh, Bohusläns museum, Evolutionsmuseet och Historiska museet i Lund.

Väsentliga frågor som uppkommit under processen

En rad frågor har aktualiserats under processens gång. Några av dessa har diskuterats internt, vissa nationellt och andra internationellt. Här tas de två frågor som artikelförfattarna tycker är mest relevanta upp. Dessa frågor har även behandlats av Aspeklev & Brigelius (2020).

Vem har mandat att ta detaljbesluten i en museiverksamhet?

Att museerna inte ska detaljstyras av politiken framgår tydligt och klart i både Museilagen och Kulturarvspropositionen (7.2.5.). Det är inte fullt lika tydligt vilka gränsdragningar som gäller inom organisationer, men det är tydligt att verksamheten bör vara kunskapsbaserad och inte åsiktsbaserad. Bland annat formuleras att *“Det är en viktig utgångspunkt att de allmänna museerna inte påverkas av hindrande åtgärder som av ideologiska eller andra skäl syftar till att inskränka verksamhetens innehåll eller styr vilka specifika perspektiv och tolkningsmodeller som ska användas.”*

Under ovan nämnda workshop *Museilagen som hävstång* formulerade Fredrik Linder, Kulturdepartementet det så här:

Det ska vara professionens och museernas egna bedömningar som avgör vilka utställningar som ska produceras, vilka berättelser som lyfts fram, vilka kulturella fenomen som dokumenteras och vilka föremål och minnen som samlas in, och som därmed bidrar till att den museala verksamheten utvecklas. Samt vidare angående förslagen som ligger till grund för propositionen så här:

Ett annat syfte med förslaget kan sägas vara att förtydliga att de anställda vid museerna i egenskap av tjänstemän och ämnessakkunniga också har mandatet att fatta de avgörande

besluten i verksamheten. Bland annat var det viktigt att professionen gavs ett tydligare mandat att förvalta de gemensamt ägda samlingarna. Konkreta förslag lämnades, bland annat bestämmelser som skulle ge de professionellt verksamma möjlighet att inte bara bedöma om föremål i samlingarna kunde avvecklas och föras ur samlingarna, utan också att de professionellt verksamma skulle ha mandatet att besluta om det.

Vad är ett museum?

Definitionen på vad som är ett museum ställdes på sin spets i samband med gallringsprocessen, eftersom en sakkunnig utanför museet utnämndes av förvaltningen (utvecklare inom Västarvet). Det är avgörande för vem som har beslutsrätt över materialet enligt museilagen.

I Museilagen §2 står följande: *Med ett museum avses i denna lag en institution som är öppen för allmänheten och som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut materiella och immateriella vittnesbörd om människan och människans omvärld.*

I propositionen kap 7.2.4. föreslås bland annat en på många sätt samstämmig bild med hur ICOM definierar ett museum: *A museum is a non-profit, permanent institution in the service of society and its development, open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits the tangible and intangible heritage of humanity and its environment for the purposes of education, study and enjoyment.*

På en arbetsplatsträff på GNM 24 april 2019 förklarade tf förvaltningschef att Västarvet i detta fall om mänskliga kvarlevor är att betraktas som ett museum, i övrigt är det att betrakta som en förvaltning. På västarvets hemsida om gallringsprocessen för mänskliga kvarlevor beskrivs uttryckligen att “Västarvet

är ett museum i det här fallet”, samt att GNM generellt är att betrakta som en enhet och ej en egen institution (Västarvets hemsida, uppdaterat 2020-10-05).

Slutord

Det är viktigt att gallringsprocessen ska vara väldokumenterad och transparent, vilket kan hjälpa framtida generationer att förstå vad som hänt med materialet och varför. Enligt uppgift i september 2020 är materialet med tillhörande originaletiketter förvarat utanför förvaltningen i säkerhet så länge rättsläget inte är fullständigt klarlagt. Information och koppling till materialet finns kvar i samlingsdatabasen, och de objekt som föreslogs att repatrieras arbetar förvaltningen vidare med.

Tack

Ett stort tack till övriga intendenten och personal på museet för kommentarer och hjälp, och stort engagemang i denna process.

We thank Nancy Simmons from American Museum of Natural History for valuable comments on the language of the summary.

Summary

The political steering board of Västarvet, the management group to which the Gothenburg Natural History Museum (GNM) formerly belonged, made a decision in April 2018 to begin disposal of human material in the museum collections of GNM (113 objects) and Vänersborgs museum (9 objects). The disposal process, which was formally ended in 2020 by the management, attracted extensive attention in media and resulted in serious reactions from museums and scientists, both in Sweden and around the globe.

Of about 10 million objects in the scientific collections of GNM, the 113 human

remains were mainly stored behind-the-scenes in storage rooms. A handful of objects were displayed in stands in an exhibition about the human body, and hence were available for viewing by the public. The origin of the material at GNM was varied, with a mix of pedagogic material, study material for earlier embryological research, donations from other institutions etc. A small amount of material came from expeditions from various regions in the early 20th century. The material therefore held significant values both in natural science, pedagogics, medicine, and cultural history.

In this text, we focus on the process after the decision of 27 April 2018 to dispose of this material, starting immediately post-decision with the reactions of the collection staff at the museum. The collection staff were concerned about their lack of involvement in the decision, the lack of communication, the statement that all material should be deaccessioned based on the appendices that followed the decision, and the timeline (which stipulated that the process should be completed by September the same year). After communication with lawyer, the collections staff invoked the application of the Museum law (Swedish law 2017:563) regarding the mandate over details of the decision (the fundamental focus of the law) and regarding the lack of staff involvement (§5). The decision gained massive focus in national media.

Following a decision by the area manager, the curators started to gather all available information on each object at the end of spring 2018. This task was ordered to be performed in a specific way, with physical papers organised in a specific way in folders and to be completed “quickly”, the latest by

October 2018. The curators delivered the last documentation in May 2019. Proper documentation was, however, constrained by a decision in August 2018 by the area manager to prohibit photo documentation of human material. Following this decision, existing photos should also be removed from digital and other collections. All objects were evaluated by the curators following national guidelines (which also follows guidelines from ICOM).

In August 2018, a decision was made by the area manager that all objects should be removed from GNM to Studio Västsvensk Konservering (SVK) which is a studio for conservation and restoration of cultural and historical objects, collections, and environments. A number of arguments against this were raised by the collection staff at GNM, including (i) the objects were already gathered in storage room at the museum; (ii) transportation entails considerable risk for damaging the objects, especially the wet material; (iii) moving the objects would separate the objects from external information in archived documents; (iv) the museum storage rooms were built for the purpose of storing collections, which not was the case for the room in SVK; (v) all potential needs in terms of chemicals, instruments etc. could be met at GNM; (vi) movement of material increased risk of accidental transport of pests between storage rooms; and (vii) packing and transporting all material is costly both in terms of time and money. However, all objects were nevertheless transported to SVK during spring and summer 2019. This gained considerable attention in national media.

During 2019, the area manager made the final decisions on each object. Before the

decisions regarding disposition of the object, which should be based on the evaluation made by the curators, the area manager re-evaluated all the objects and made decisions based on her evaluation. There was a significant discrepancy between the two evaluations except from the objects proposed to be repatriated (Fig. 4). However, a total 96 out of 103 objects were earmarked to be deaccessioned. Four objects are still under process (October 2020). The entire collection was guaranteed to be returned irregardless of decision, however this never happened despite numerous reminders.

During the process, contact between curators and external parties has been extensive though it has been somewhat constrained by a particular decision made 7 February 2018, when the management decided (off protocol, as far as we know, we were orally informed on the 8th by the director of the museum) that information about the disposal process should not be shared outside the management. This point was raised to an external lawyer who clarified the application of “freedom of information” (regulated in Swedish law). Immediately after this we were informed (again orally) by the management that no such decision had ever been made.

The author MG received an invitation to participate in a national conference on collection management with focus on handling human remains, and with approval by the director of the museum accepted the invitation. Later, the area manager decided that Västärvet should be represented only by a developer on the management level to give a “consensus view” of our disposal process. The following year, MG was invited to “the Nordic network for human remains” to talk

about the process, now financed by Uppsala University and again approved by the director of the museum.

In February 2019, a (now former) senior curator at GNM made a report to the Parliamentary Ombudsmen (JO) at the Swedish parliament, regarding the violations of museum law. One month later, JO informed officially that the case was being closed. Many reactions from the museum and scientific community worldwide have been noted, appearing in articles in newspapers, letters to the management, and offers to take care of and secure the collection (see references in the Swedish part).

Several questions have been raised during this process. The two most important from the point of view of the authors are:

Who has the mandate to make the detailed decisions in a museum’s daily work? This question highlights the practical application of the museum law and may indicate the need for further investigation about this on a national level.

What is a museum? Again, the application of the museum law is highlighted, which refers to the definition stated by ICOM: “A museum is a non-profit, permanent institution in the service of society and its development, open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits the tangible and intangible heritage of humanity and its environment for the purposes of education, study and enjoyment.” During a meeting at GNM the 24 April 2019, the acting head of administration explained that in this particular case the management is the museum, otherwise it is a management. The same reasoning is published on the web page of Västärvet (in Swedish).

To summarise, it is important that the disposal process is well documented and conducted with transparency, which can help future generations to understand what has happened to the material in question, and why. Today in October 2020, the material is safely stored by an external part until the process has been properly investigated. So far, the information remains linked to the objects in the collection database. The process regarding the material proposed for repatriation continues.

Referenser

- ALFSDOTTER, C., KARSTEN, P., KJELLSTRÖM, A., NILSSON STUTZ, L., PRATA, S. & STEN, S. 2019. Behåll de mänskliga kvarlevorna på Naturhistoriska. — *Göteborgs-Posten* 2019-12-08.
- AMRÉUS, L. 2020. Inte självklart att rensa ut mänskliga kvarlevor. — *Svenska Dagbladet* 2020-03-06.
- ANDERSSON, J. 2019. Framtiden fortsatt oklar för de siamesiska tvillingarna. — *Göteborgs-Posten* 2019-01-09.
- ANDERSSON, J. & TORNBRENT, H. 2019. Naturhistoriska JO-anmäler Västarvet. — *Göteborgs-Posten* 2019-02-28.
- ASPEKLEV, E. & BRIGELIUS, C. 2020. Museilagen – Styrning eller frihet? En kvalitativ undersökning av museiprofessionellas relation till och uppfattningar av museilagens funktion. — Examensarbete i museologi för masterexamen inom ABM masterprogrammet vid Lunds universitet.
- CEDHAGEN, T. 2019. Låt personal med rätt kompetens genomföra gallringarna. — *Göteborgs-Posten* 2019-12-08.
- JÜLICH, S. 2018. Museers återbegravningar av foster hotar ett unikt kulturarv. — *Dagens Nyheter* 2018-08-02.
- LINDHE, J. 2018. Museianställda känner sig överkörda av politiker. — *Göteborgs-Posten* 2018-06-01.
- LITTORIN, J. 2018. Museum i protest när politiker vill rensa ut mänskliga kvarlevor. — *Dagens Nyheter* 2018-06-01.
- LITTORIN, J. 2019. Naturhistoriska i Göteborg JO-anmäler politiker för brott mot museilagen. — *Dagens Nyheter* 2019-02-28.
- NILSEN, M. 2019. När vetenskapen går över lik. — *Forum Access* 2019-03-08.
- PALM, J. 2019a. Kvarlevor vid naturhistoriska flyttas: "Ytterst förkastligt och respektlöst". — *SVT Nyheter* 2019-03-07.
- PALM, J. 2019b. Naturhistoriska i Göteborg JO-anmäler Västarvet för brott mot museilagen. — *SVT Nyheter* 2019-02-28.
- PALM, J. 2019c. JO-anmälan mot kulturarvsförvaltningen Västarvet avslås. — *SVT Nyheter* 2019-03-14.
- RIKSANTIKVARIÉÄMBETET 2017. God samlingsförvaltning – stöd för museer i gallringsprocessen. ISBN 978-91-7209-803-9.
- RIKSANTIKVARIÉÄMBETET 2020. God samlingsförvaltning – stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar. ISBN 978-91-7209-854-1.
- SCHEDIN, P. & GUSTAFSSON, M. 2019. Flera felaktigheter om Västarvets gallringsbeslut. — *Göteborgs-Posten* 2019-12-11.
- SVENSKA ICOM 2011. ICOMS etiska regler. ISBN 978-91-633-9289-4.
- SVENSK FÖRFATTNINGSSAMLING (SFS) 2017. Museilagen (2017:563) Departement: Kulturdepartementet Utfärdad: 2017-06-08 Ändring införd: t.o.m. SFS 2017:774 Ikraft: 2017-08-01.
- STUTZ, A. et al. 2019. Gallringen på Naturhistoriska saknar vetenskaplig grund. — *Göteborgs-Posten* 2019-12-13.
- WERNER, B. 2018. Vi kan inte begrava vårt förflutna. — *Göteborgs-Posten* 2018-06-01.

Websidor

- <https://www.gnm.se/samlingar/olika-samlingar/de-siamesiska-tvillingarna/> 2019-12-12.
- <https://www.vgregion.se/om-vgr/diarium/> Diarium för Västra Götalandsregionen. Styrelsen för Västarvet VA 2016-01101.
- <https://www.vastarvet.se/om-vastarvet/gallringsprocess/> 2020-10-05.
- <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> 2020-10-08.